

Mjesta stradanja Roma u Međimurju u Drugom svjetskom ratu

Autor istražuje u historiografiji potpuno zanemarena stradanja Roma u Međimurju tijekom Drugog svjetskog rata. Uz pomoć radova objavljenih u Mađarskoj fokusira se na koncentracijski logor Komárom, gdje je smrtno stradao veliki broj Roma krajem 1944. godine. Dokazuje da su u navedeni logor transportirani svi stanovnici romskog naselja Trnovec i među njima pokušava poimenično utvrditi žrtve. Pritom se služi usmenim svjedočenjima preživjelih, matičnim knjigama i popisima žrtava rata nastalima u vrijeme Jugoslavije. Iz popisa je evidentno da su većina stradalih bila djeca, a da je jedan dio odraslih proslijeđen u logor Dachau u Njemačkoj. Osim sudbine odvedenih u logore, istražuje i izolirani slučaj savezničkog bombardiranja kolone Roma u Draškovcu u tzv. „maršu smrti“ neposredno prije završetka ratnih operacija. Uz pomoć usmenih iskaza svjedoka i nekoliko kraćih izvješća o tom događaju, utvrđuje broj poginulih i evidentira za sada neobilježenu masovnu grobnicu u Draškovcu.

U hrvatskoj historiografiji stradanja Roma tijekom Drugog svjetskog rata često se spominju¹. Ipak, ta tema nije precizno razrađena ni na općenitom, a osobito ne na pojedinačnom nivou. Utvrđeni broj stradalih značajno varira, a veliki dio žrtava je neidentificiran². Neki dijelovi Hrvatske vrlo su slabo obrađeni, a Romi u Međimurju, kojih svakako nije bio zanemariv broj, gotovo se uopće ne spominju u kontekstu Holokausta³. To se događalo zato što je tijekom postojanja Nezavisne Države Hrvatske Međimurje bilo u sastavu revizionističke Mađarske, pa su hrvatski povjesničari više ili manje nesvjesno previdali tu problematiku. Na žalost, ni mađarski povjesničari nisu objavili puno radova o ovoj temi, pa je ona još i danas uglavnom neistraženo područje.

Možda previd hrvatskih povjesničara dijelom proizlazi i iz činjenice da su ustaški i Horthyjev režim bili bitno drugačiji u svojoj rasnoj politici. No, iako je točno

¹ Za pronalaženje daljnje literature o genocidu nad Romima korisno je prije svega pogledati knjigu LENGEL KRIZMAN 2003.

² ISTI: 60.

³ O upotrebi pojma Holokaust za Rome danas se vode polemike. Neki smatraju da je taj termin „ekskluzivno“ namijenjen za Židove, a da je za Rome dovoljno govoriti „genocid“. Istovremeno, za Rome se pojavljuje i poseban naziv „Porrajmos“, što na njihovom jeziku znači „uništenje“. BÁRSONY I DÁROCZY 2008: 1. Vidi i KATZ 2005: 115-117.

da Mađarska sve do njemačke okupacije nije provodila genocid nad pripadnicima tzv. „nižih rasa“, teror je i u tom razdoblju svakako bio dovoljno velik da se može okarakterizirati pogubnim. Osobito se to manifestiralo u mobilizacijama Židova u *munkás* odrede u sastavu 2. mađarske armije, gdje su oni nenaoružani služili za najteže logističke poslove: kopanje rovova, čišćenje minskih polja, ruševina i sl., od čega ih je veliki broj stradao⁴.

Nakon dolaska njemačke vojske u Mađarsku, počevši od 19. ožujka 1944., nad Židovima je genocid provoden tek uz neznatni otpor vlasti⁵. Kulminacija ubijanja dogodila se nakon 15. listopada 1944. po uspostavi vlasti njilaša⁶. Oni su u logore odvodili sve koji su na bilo koji način bili „židovske“ krvi, a također su ista mjerila upotrijebili i za istrebljenje Roma.

Vrlo je teško dokumentima dokazati ne samo stradanje Roma, već i samo njihovo postojanje, jer oni često nisu bili nigdje popisani, ponekad čak ni onda kad su se rodili u Međimurju. Romi se nisu vjenčavali u crkvi, često nisu pohađali školu i u pravilu su bili nepismeni i nezaposleni. Sve to otežava traganje za pisanim činjenicama o njihovoj povijesti.

Stoga sam se poslužio metodom oralne historije, čiji je najvažniji predstavnik za tematiku kojom sam se bavio Katalin Katz⁷. Metoda oralne historije se, usprkos slabostima, potvrdila kao nezamjenjiva za proučavanje nižih društvenih slojeva, koji sami ne ostavljaju pisani trag za sobom⁸.

Sama Katalin Katz je detaljno analizirala nužnost korištenja metode oralne historije i upozorila na niz razloga koji su doveli do situacije da su pisani tragovi o stradanjima Roma vrlo oskudni: disperziranost Roma po cijeloj Europi i nemanje vlastite države, zbog čega ne nastaje sinteza sjećanja; isključenost iz zajednice, pa tako i iz prevladavajuće slike povijesti, koju slijede pokušaji asimilacije; traumatska narav sjećanja na progone, koji su u njihovom slučaju uglavnom kontinuirani kroz više stoljeća, što u konačnici vodi zaboravu. A da bi nečije sjećanje uopće i bilo zabilježeno najčešće mora postojati izvanjski interes za njega⁹.

⁴ Yad Vashem 2011. O procjeni broja stradalih s područja bivše Jugoslavije vidi TOMASEVICH 2010: 658.

⁵ United States Holocaust Memorial Museum 2011.

⁶ Nyilaskerestes Part (NYKP) - Hungarista Mozgalom. Stranka strelastih križeva - Mađarski pokret, bila je izrazito pronacistička politička stranka, ekstremna do te mjere da je sve do 1944. čak i u fašističkoj Mađarskoj bila zabranjena. Stranku su obilježavali usmjerenost na poljoprivredu, radikalni nacionalizam, radikalni katolicizam, antikapitalizam, antikomunizam i militantni antisemitizam.

⁷ Dr. sc. Katalin Katz zaposlena je u Školi za socijalni rad Paul Baerward Hebrejskog sveučilišta u Jeruzalemu, autorica je više knjiga i članaka o genocidu nad Romima u Mađarskoj. Prilikom posjeta tom gradu 21. kolovoza 2007. razgovarao sam osobno s njom o problematici stradanja Roma, osobito uspoređujući njezine informacije s onim dobivenim u Međimurju.

⁸ LEČEK 2003: 23.

⁹ KATZ 2007: 70-74.

U svom ciljanom istraživanju, na koje se može nadovezati ovaj rad, Katz je prikupila niz usmenih svjedočenja Roma koji su živjeli u Mađarskoj u vrijeme Drugog svjetskog rata. Gotovo svi svjedoci su potvrdili da su stradanja bila vrlo velika, posebno vezana uz centralno mjesto njihove tragedije - logor Komárom. Kroz taj grad, na granici današnje Mađarske i Slovačke, prošle su 1944. godine tisuće Roma¹⁰, od kojih je veliki dio smrtno stradao na specifičan način, naime sustavnom nebrigom čuvara, osobito izgladnjivanjem i izlaganjem hladnoći. Osim toga, 1944. i 1945. Romi su tjerani u tzv. „marševe smrti“, u kojima su također teško stradali. Jedan krak takvog marša završio je i u selu Draškovec u Međimurju, gdje su sudionici masovno izginuli u zračnom bombardiranju¹¹.

Sve su to bili dovoljno jasni tragovi da su upustim u istraživanje o žrtvama Romima u Međimurju¹². Rezultati do kojih sam došao, slijedom izlaganja u uvodu su sljedeći. Pouzdano je da Romi žive u Međimurju od 1866.¹³, a da se njihov broj tijekom vremena povećavao. U vezi Holokausta, u Hrvatskoj je trenutno jedini objavljeni popis u kojem se spominju Romi iz Međimurja - Popis žrtava logora Jasenovac¹⁴. U tom popisu navedeno je dvadeset žrtava Roma, od kojih ni za jednu nije moguće potvrditi da je u Međimurju zaista živjela. O njima nema nikakvog spomena u matičnim knjigama, a za neka mjesta u kojima se spominju čak niti traga ijednome Romu ikada. Ako su se u vrijeme okupacije oni boravištem slučajno i zatekli u Međimurju zbuduje da bi Romi pod mađarskom kontrolom završili u Jasenovcu kod ustaša, kad je granica na Dravi službeno bila čvrsto zatvorena. Sasvim je izvjesno da su Romi, koliko god nepismeni bili, imali informacije¹⁵ da su prebjeci preko granice mogli smrtno stradati i da su u NDH nepoželjni, pa svakako nisu ni ilegalno napuštali Međimurje¹⁶.

Što se tiče stradanja Roma u mađarskoj vojsci sasvim je sigurno da su se oni u njoj borili, ali ne nenaoružani kao Židovi, već posve ravnopravno sa svim ostalim mobiliziranim vojnicima. Za potvrdu takve tvrdnje dovoljno je pogledati

¹⁰ KATZ 2007: 76.

¹¹ KATZ 2006: 74-75.

¹² O ovoj temi objavio sam preliminarni rad BUNJAC 2007: 335-360. Međutim, kako sam kao glavni urednik i jedan od organizatora skupa imao jako puno obaveza, nisam stigao rad napraviti na odgovarajući način. Tako sam pribavio dijelom zasluženu kritiku u članku KAPUN 2007: 48. Sada, nakon tri godine, mogu predstaviti ovaj potpuno ispočetka napisani članak o istoj temi.

¹³ BUNJAC 2008.

¹⁴ Ovaj kompjuterizirani Popis Spomen područja Jasenovac objavljen je i kao knjiga SMREKA I MIHOVILOVIĆ 2007, ali obzirom da se stalno nadopunjuje treba se prvenstveno služiti originalom.

¹⁵ K. Oršoš 2006: *Pričalo se da je u NDH još gore nego u Međimurju, da tamo ubijaju na licu mjesta, po selima.*

¹⁶ Sva imena koja se spominju u jasenovačkom popisu detaljno sam analizirao u svojoj knjizi BUNJAC 2011, koja je u postupku objavljivanja.

popise stradalih u mađarskim postrojbama u čijem sastavu su bili i stanovnici Međimurja¹⁷. O tome su govorili i svi Romi suvremenici čija svjedočenja sam zabilježio. Ilma Oršoš, rođena 1922., navela je¹⁸ da je mobiliziran njezin muž i oko „pedeset“ drugih mladića iz romskog naselja Trnovec. Mobilizacije je potvrdila i Katarina Oršuš iz istog naselja, rođena 1930.¹⁹, a u vojsku su odvedeni i njezin otac i brat. Također kazuje da se dio mobiliziranih nije nikada vratio kući. I muž Slave Oršoš iz Pribislavca, rođene 1929.²⁰, bio je mobiliziran, a također i Marije Horvat, rođene 1929., iz Orehovice²¹. Andriju Oršuša, bivšeg mađarskog vojnika sam čak i upoznao, ali on zbog svoje dobi nije bio u stanju svjedočiti o prošlosti. Jedino se njegova žena Katarina Horvat, rođena 1933., prisjećala²² da joj je pričao, „da su u Rusiji njih četvorica ručali jedan krumpir i da su se kretali po strašnoj hladnoći.“ Bez obzira na načelnu prisilnu mobilizaciju (mađarski povjesničari smatraju cijelu 2. mađarsku armiju prisilno mobiliziranom!) i neobičnu činjenicu da se Romi bore pod njemačkim zapovjedništvom²³, njihove žrtve u mađarskoj vojsci ne mogu se smatrati civilnima²⁴. One se ne mogu usporediti s gotovo zatvoreničkim statusom pripadnika *munkás* odreda, a osobito se ne mogu nazvati žrtvama Holokausta. Posebnost *munkás* odreda ogledala se i u nerijetkom sudjelovanju žena u njima, kao i u proporcionalno daleko najvećoj mobilizaciji jedne narodnosti²⁵. Ipak, od 1943. sve više Roma je sudjelovalo u radnim brigadama nalik na židovske²⁶. Osim potrebe da se i te žrtve istraže, jednom će svakako biti potrebno izdvojiti i Rome kao posebnu skupinu stradalih u mađarskoj vojsci.

Što se tiče odvođenja u koncentracijske logore, osobito Komárom, o njima su svjedočile već spomenute Ilma Oršuš, Katarina Oršoš i Marija Horvat. Ilma Oršoš navela je da je cijelo romsko naselje Trnovec deportirano u navedeni logor. Već prilikom puta mnogi Romi smrtno su stradali. Prema njezinom iskazu:

¹⁷ Jedan od takvih je i ZML, gdje se spominje više Roma. Primjerice, Josip Oršuš iz Goričana, rođen 1911., ranjen je 28. lipnja 1942.

¹⁸ I. Oršoš 2006.

¹⁹ K. Oršoš 2006.

²⁰ S. Oršoš 2006.

²¹ M. Horvat 2007.

²² K. Horvat 2007.

²³ Druga mađarska armija bila je pod zapovjedništvom 2. njemačke armije. SZABÓ 2007: 424.

²⁴ K. Oršuš navodi da su pod Mađarima Romi živjeli „normalno“, a da su njihovi problemi započeli dolaskom Nijemaca.

²⁵ Od ukupno 259.000 pripadnika 2. mađarske armije Židova je bilo oko 50.000 ili gotovo 1/4, što je u potpunom nerazmjeru s brojem stanovnika revizionističke Mađarske, gdje nije živjelo više od 8% Židova.

²⁶ KATZ 2006: 51-56.

Spasio se samo onaj tko je pobjegao prije dolaska vojske. U logor su nas vodili u stočnim vagonima, a djeca su tijekom puta umirala od gladi i žeđi. Umrlo je troje bratove djece, koju sam stavila na gomilu drugih leševa²⁷.

Katarina Oršuš potvrdila je navode Ilme Oršuš:

Sjećam se da su Nijemci noću došli i postrojili nas u kolonu. Odveli su sve osim jedne nepokretne starice koju su kasnije zbrinuli Hrvati. U logor su nas vodili vlakom, a već po putu su mnogi umrli od gladi i žeđi. Mrtve su ostavljali još u Nagykaniszi, a tijekom puta umrle su moje dvije sestre i dvoje djece od sestre: Oršuš Joška, Oršuš Đura, Oršuš Nevenka i Oršuš Franc. Romi su umirali i od rana koje su imali od batina, jer su Nijemci tukli sve redom, ne razlikujući dobre i loše.

U logoru Komárom bila je i Romkinja Marija Horvat iz Orehovice:

Sasvim sam sigurna da je to bilo na Sve Svete 1944. i da je već bio pao snijeg kad su nas odveli mađarski žandari s bajonetima na puškama i perjem na kapama. Uz udarce „bikovicom“ i optužbe da smo pomagali partizane otjerali su nas u kasarnu u Orehovici. Sada je na tom mjestu dom. Tu su nas zatvorili, a zatim su nas kolima i konjima vozili za Prelog. Odvezli su puno Hrvata i Roma, ali djecu i starce iz moga sela ne. Iz Preloga su nas prebacili u Nagykaniszu, odakle smo vlakom otišli u Komárom.

U vlaku su ljudi jako umirali, ponajviše od žeđi ili od gladi. Vode koju smo dobili nije bilo dosta za sve. Nismo mogli piti ni snijega, jer nas nisu puštali van iz vagona. Putem sam srela dvije moje sestre iz Trnovca s djecom. Nikada se kući nisu vratile niti sestre niti njihova djeca. Jedna sestra je odvedena s osmero djece.

Boravak u logoru Komárom trebao je biti usputan, prije prebacivanja u Njemačku, ali za većinu Roma to je bilo krajnje ishodište njihova puta. Mnogi od njih su ondje ostali zauvijek. Ilma Oršoš svjedočila je:

U logoru smo bili oko dva mjeseca. Tamo smo jednom dnevno za „obrok“ dobivali toplu vodu, koju smo ponekad popili, a povremeno polili po smrznutim nogama. U toj vodi bi se mogli pronaći i ostaci povrća, npr. kora od krumpira, koji su bili tako tvrdi da se nisu mogli pojesti. Tu kora su nam znali i bacati. Sram me je reći, ali žeđ bi često utažili mokraćom i svi smo bili strašno ušljivi. Gdje god sam imala dlake, mogla sam jednim potezom ruke izvaditi šaku ušiju. Svaki dan bi netko umro u prostoriji u kojoj sam boravila. Jednom prilikom je neka žena tijekom spavanja „nalegla“ na mene i dok sam je molila da se malo pomakne,

²⁷ Svi kazivači služili su se hrvatskim jezikom i kajkavskim dijalektom. Radi jasnoće iskaza svjedočenja su prilagođena hrvatskom književnom standardnom jeziku. Bilješke o svjedočenjima nalaze se u bibliografiji, a originalni zapisi nalaze se u vlasništvu autora, odakle se mogu dobiti na uvid.

shvatila sam da je mrtva. Toliko sam se mučila da bih učinila bilo što da me puste na slobodu - bez razmišljanja bih pojela vlastiti izmet da je to bio uvjet. U logoru su bili i Židovi, koji su također nastradali. Njih su mučili još više nego Rome jer sam ih vidjela da po logoru trče goli i bosii.

Katarina Oršoš ispričala je sličnu priču:

U logoru Komárom nas je dočekaó jedan Židov. Rekaó nam je da ćemo živjeti još najviše dva tjedna. Savjetovao nam je da djeci ne damo bijelu juhu koju dobijemo jer je otrovna, pa će djeca od nje umrijeti. Spavali smo u velikoj podzemnoj prostoriji u mraku, na malo slame i puno blata. Proždirali su nas uši i štakori. Kao posljedica toga otpala mi je sva kosa i gulila mi se koža. Mnogi su u toj sobi umrli, a među njima i moji rođaci. Umrle su slagali na dvorištu, pa bacali u vodu. Bila sam u logoru oko osam tjedana.

Iskaz Marije Horvat o istoj temi:

U Komáromu su nas razdvojili po spolu i ošišali nas. „Ne mogu“ opisati koliko smo tamo trpjeli. Sobe su bile pune, a u njima nismo imali čak ni vodu. Na jednoj strani sobe smo svi spavali, a na drugoj smo vršili nuždu. Svi smo bili ušljivi, a uši su bile tako velike da su mogle vući stabljike slame za sobom. Za hranu su nam bacali repu, ali samo najjači su uspijevali ugrabiti poneki komad hrane, jer su se za hranu tukli. Zato sam ubrzo postala jako mršava. Ljudi su umirali svaki dan, a umrle bi bacali u vodu. Leševa je bilo toliko da smo po njima gazili. Znali smo da je netko mrtav kad bi se ohladio. Sjećam se i trudnih žena, kojima su po porodu oduzimali djecu tako brzo, da im ni imena nisu stigle davati.

Dvije svjedokinje su se spasile tako što su oslobođene u Komáromu. Ilma Oršoš:
Spasila sam se iz logora tako što su nas stražari oslobodili.

Katarina Oršoš o tome je rekla:

Znala sam da sam slobodna kad sam vidjela avione koji su bacali letke. Po oslobođenju su Romi izgledali kao „kost i koža“, ali su bili neizmjereno sretni. Do Čakovca smo došli vlakom.

Marija Horvat oslobođena je tek u logoru Dachau:

Ne sjećam se koliko dugo smo bili u Komáromu, a iz njega su nas transportirali u Dachau, gdje su nas predali isključivo Nijemcima. Odvođenje je izgledalo jako ružno. Prilikom deportacije su nas čuvali veliki psi, a u vlak su nas nagurali kao stoku. U Komáromu i Dachau su nas udarali po glavi svom snagom, a od udaraca nam je krv špricala iz glave. (na rubu suza). Tukli su nas s jasnom namjerom da

nas ubiju. Nijemci su po ponašanju bili još gori od Mađara, a stražarice²⁸ od muškaraca. Pri kraju rata su bili osobito zli, a sjećam se da su mrtve i palili. To znam jer sam po oslobođenju u Dachau vidjela tri peći. Najgore su u logoru prolazili Židovi.

U Dachau je bilo još gore nego u Komáromu. Bilo je još više ljudi, a po velikoj hladnoći smo hodali u tankim muškim odijelima. Spavali smo jedni na drugima. Puno Roma iz Međimurja je završilo u Dachau, a kući ih je došlo malo. Tamo su nas oslobodili Amerikanci. Oni su logorašima podijelili prejaku hranu, konzerve graha i sl., pa su zbog toga mnogi oslobođeni umrli. Kući smo također došli vlakom. Sačekali su nas partizani, koji su nas jako lijepo primili, posebno kad sam im rekla da sam zbog njih dobivala batine.

Iako su oslobođeni u prvom trenutku bili sretni, strašno iskustvo ostavilo je traga na čitav njihov život. Katarina Oršoš dodala je:

Nikada nisam dobila odštetu za boravak u logoru, a slike smrti koje me od tada progone učinile su mi čitav život nesretnim, pa jedino što želim je umrijeti²⁹.

Marija Horvat u zaključku je izjavila:

Iz logora me spasio dragi Bog, ali strah i bol koji osjećam od tada s godinama su, na žalost, sve veći, a sve više patim i od nesanice. Dok sam bila mlada nekako sam kroz poslove zaboravljala sve to, ali danas čim zatvorim oči sve slike mi se vraćaju. Često vičem od noćnih mora. Ne mogu noću čak niti sjediti u kući, već vrijeme provodim u dvorištu. Kako se osjećam bolje da me nema na svijetu (na rubu suza).

Iako je Marija Horvat podijelila sudbinu drugih Roma u logorima Komárom i Dachau, važno je primijetiti da iz romskog naselja Orehovica odvođenje nije bilo na rasnoj osnovi, već po političkim kriterijima. Tom prilikom, 3. studenoga 1944., deportirani su i brojni drugi stanovnici župe, većinom Hrvati, među kojima čak i župnik Valentin Malek³⁰.

Marija Horvat dobila je krajem 20. stoljeća značajnu novčanu odštetu³¹ putem Udruge žrtava Drugog svjetskog rata. Predsjednik te Udruge Stjepan Mihinjač sjeća se³² da je ukupno sakupio oko 200 zahtjeva za odštetom Hrvata i oko 40

²⁸ Ženski logor Dachau otvoren je u kolovozu 1944., a imao je ukupno 19 stražarica.

²⁹ Nekoliko mjeseci nakon razgovora Katarini Oršuš se želja ispunila, jer je umrla.

³⁰ BUNJAC 2010: 299.

³¹ Temeljem svjedočenja Ilke Mišić. Ona je odbila razgovarati sa mnom o tome, jer ni s mužem, također bivšim logorašem, uglavnom ne razgovara o toj temi. Marija Horvat je od dobivene odštete uredila dio kuće s kupaonicom u Orehovici.

³² MIHINJAČ: 2006.

zahtjeva Roma, ali navodi da dio Roma zasigurno nije saznao za tu mogućnost, jer su lokalne vlasti po tom pitanju bile potpuno nesusretljive. Važno je napomenuti da su se zahtjevi odnosili samo za njemačke koncentracijske ili radne logore, pa slučajevi Ilme i Katarine Oršuš nisu mogli biti ni razmatrani, budući one do Njemačke nikad nisu ni stigle.

Iskazi koje su dale Ilma i Katarina Oršuš u potpunosti se podudaraju s brojnim svjedočenjima Roma koja su prikupljena u Mađarskoj. Prema tamošnjoj literaturi moguće je jedino dodati više detalja i informacija i arhivskih izvora o istoj temi.

Tako saznajemo da su i tamošnji Romi bili mobilizirani u vojsku³³. Logor u Komáromu sastojao se od sustava utvrđenih objekata, među kojima je za Rome, čini se, prvenstveno bila namijenjena utvrda Csillagerőd, sagrađena sredinom 19. stoljeća, a po izbijanju Drugog svjetskog rata imala je funkciju skladišta streljiva³⁴. Po ispunjenju kapaciteta Romi su zatvarani i u tvrđavu Monostori³⁵. Iako je Komárom bio predviđen kao transportni logor za Njemačku³⁶, on po svojim uvjetima nije bio ništa bolji od klasičnih koncentracijskih logora³⁷. Logor je imao osobito izraženu funkciju nakon što je vlada Ferenc Szálasiya 3. i 4. studenoga 1944. naredila hapšenje i deportaciju mnogih nepoželjnih grupa u Mađarskoj, a u njemu su doista bili okupljeni i zatvoreni i sumnjivi svećenici i crkvena lica³⁸.

Navodi se da je tranzitni logor za Rome s juga Mađarske bio u tvornici kave u Nagykanizsi, odakle su dovedene i osobe iz Međimurja, koje su okupljene u Čakovcu i Donjem Kraljevcu³⁹.

Romi u Mađarskoj⁴⁰ hapšeni su početkom studenoga 1944., a neki su putovali vlakom do Komároma čak dva tjedna. Tamo su nad pristiglim Romima obavili selekciju na radno sposobne i na majke, djecu do 14 godina i stare i bolesne. Za-

³³ KATZ 2006: 51.

³⁴ BÁRSONY I DÁROCZY 2008: 98.

³⁵ KATZ 2006: 68-69.

³⁶ Iz Komároma su Romi uglavnom transportirani u Dachau, Flossenburg i Buchenwald. SABOLCS 2005: 309-310.

³⁷ KATZ 2007: 78.

³⁸ BÁRSONY I DÁROCZY 2008: 99.

³⁹ KATZ 2006: 59. Inače, Katalin Katz piše pogrešno da su Romi okupljeni u selu Draškovec, koji ona navodi kao Kraskovec. Takvo što je nemoguće, jer se radi o malom selu bez željezničke pruge i bez romskog naselja u blizini. Vjerojatnije je da su Romi upućivani u Nagykanizsu iz Donjeg Kraljevca u blizini Draškovca, što je bila jedna od uobičajenih polazišnih točaka za put željeznicom u Mađarsku. Ako već Katalin Katz griješi u opisu ovih mjesta, urednici hrvatskog prijevoda navedene knjige (Zagreb, 2009.) trebali su upozoriti na ovaj propust, a ne prevesti rečenicu doslovno s engleskog kao: „Cigani iz pokrajine Zalavár-megye sakupljeni su u Csáktornyu i Kraskovcu u susjednoj Hrvatskoj“. Rečenica bi trebala glasniti: „Romi iz Međimurja okupljeni su u Čakovcu i Donjem Kraljevcu.“

⁴⁰ Radilo se većinom o Romima iz županija Zala, Baranya, Vas i Sopron. SABOLCS 2005: 307.

tvorili su ih u šest dugačkih podzemnih bunkera, gdje im mjesecima nisu dali jesti ni piti, dok su oni do koljena stajali u vlastitom izmetu, blatu i drugoj prljavštini. O užasu tog boravka svjedoči i romska pjesma o logoru Komárom koja sadrži i stih: „Oh, kako smrdi soba“⁴¹. Osim toga, zatvorenici su nerijetko bili premlaćivani,⁴² bilo im je tako hladno da se odjeća na njima smrzavala, a izbili su svrab⁴³ i tifus⁴⁴ pa su umirali „poput muha“⁴⁵. Oni koji su umrli u Monostoriju bačeni su u Dunav, a oni iz Csillageróda zakopani su u jame s vapnom⁴⁶. Nakon 27. prosinca 1944.⁴⁷ zatvorska uprava donosi, prema tadašnjim pravilima, nevjerojatnu odluku da preživjele majke i djecu puste kućama⁴⁸. U takvom raspletu vidi se možda i jedina bitna razlika u usporedbi Komároma kao transportnog mjesta u odnosu na prave koncentracijske logore. No, puštanje na slobodu nije značilo i kraj patnji, jer su se mnogi bivši zatvorenici vraćali, uglavnom opljačkanim nastambama, pješice, pa su i dalje umirali od hladnoće, bolesti, ali i prejedanja⁴⁹.

Koliko je doista moglo biti stradalih na putu, prilikom boravka i povratka iz logora Komárom vrlo je teško procijeniti. Katarina Oršuš smatra da je zajedno s njom u logor Komárom deportirano oko 2000 Roma iz Međimurja. Teoretsku potvrdu njezinom navodu moglo bi dati sjećanje Silvestera Lacija, koji se sjeća da je vidio oko stotinjak Roma muškaraca iz Pribislavca kako ih vode na vlak, ali on sam ne želi jamčiti za taj broj, budući je tada imao samo šest godina⁵⁰. Katarina Oršuš prisjećala se i da nisu svi Romi stali u jednu kompoziciju vlaka. No, iako je vjerojatno da je izvršeno više deportacija, po mom mišljenju ona je vjerojatno zamijenila broj Roma iz Međimurja s onima koji su krenuli iz Nagykanisze. Da se radilo o 2000 deportiranih, zasigurno bi takvo što bilo izrazitije zapamćeno, a svakako i evidentirano. Uza sve prepreke, odštetnih zahtjeva Roma iz Međimurja bilo bi više od četrdesetak.

Obzirom na iskaze Ilme i Katarine Oršuš o deportaciji cijeloga romskog naselja Trnovec u logor Komárom logično je bilo prvo potražiti žrtve u tom selu. Pritom bi najsigurnije mjesto za potvrdu nečije smrti trebao biti matični ured, ali i u ovom slučaju to pravilo ne vrijedi kao u drugim slučajevima. Prvo treba uzeti u obzir činjenicu da rimokatolički svećenici u matice umrlih nisu upisivali osobe koje nisu

⁴¹ KATZ 2007: 84.

⁴² KATZ 2006: 69.

⁴³ SABOLCS 2005: 305.

⁴⁴ KATZ 2007: 80.

⁴⁵ KATZ 2006: 61.

⁴⁶ ISTI, 72.

⁴⁷ SABOLCS 2005: 310.

⁴⁸ KATZ 2006: 71.

⁴⁹ KATZ 2007: 81.

⁵⁰ S. Laci 2007.

bile pokopane na mjesnom groblju. To se događalo samo iznimno, a na sreću, baš jedan takav grupni upis izvršen je za dio Roma stradalih u Komáromu⁵¹. Popisano je jedanaest Roma, ali s vrlo nepotpunim osobnim podacima, uglavnom imenom i prezimenom, imenom majke, boravištem i datumom smrti. Daljnje tragove o stradalima trebalo je potražiti u opaskama matica rođenih, u kojima nije obaveza upisivati nečiju smrt, već se radi o nepisanom pravilu. No, da bi to bilo moguće osoba se morala roditi na području župe, dok za Rome ni to nije bilo dovoljno da bi oni zaista i bili upisani⁵²!

Ipak, u Matici rođenih župe Macinec⁵³ za šest Roma izričito piše da su umrli u logoru, a za jednog od njih, Melkiora Bogdana, piše da je „umro u logoru 1944.“⁵⁴ Osim toga, za četvoro djece je naveden datum smrti koji bi odgovarao boravku u Komáromu, između 29. studenoga i 19. prosinca 1944., što se zasigurno i dogodilo, ako je uistinu cijelo naselje bilo deportirano. Za još šestoro djece nema nikakve opaske, iako je Matica rođenih u koju su upisani vođena prilično uredno.

Nakon toga trebalo je potražiti službena izvješća o žrtvama fašizma, a ukupno su napravljena tri. Prvo je u rujnu 1946. napravila Zemaljska komisija za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava Drugog svjetskog rata⁵⁵, zatim 1950. Savez boraca Narodnooslobodilačkog rata⁵⁶, a treće Savezni zavod za statistiku 1964. godine⁵⁷.

Popis iz 1946. za selo Trnovec⁵⁸ donosi vrijedne informacije, prvenstveno u opisu da je 3. studenoga 1944. izvršeno masovno hapšenje Roma koji su odvedeni u logor Komárom. Obzirom na vrlo kratku vremensku distancu, ali i potvrdu u drugim izvorima, kao i na mađarskoj strani, ovaj navod držim posve točnim. Na popisu je dvadeset i osam osoba, od čega je dvadeset Roma. Navedeni su ime i prezime žrtve, ime oca, spol, dob, boravište, zločinac, mjesto, datum, vrijeme i način smrti. U analizi cjelokupnog popisa iz 1946. utvrdio sam da na popisu gotovo da nema lažnih žrtava, osim vrlo rijetkih i nenamjernih, ali su mnogi osobni podaci krivo navedeni.⁵⁹ I u ovom slučaju to je vidljivo kad za Mariju Oršuš nije navedeno ime oca, dok je za Đuru Oršoša otac zapisan kao Marko iako se u stvarnosti zvao Martin, a osobito su krivo napisane „dobi“ žrtava, promašene i do pet godina.

⁵¹ Matični ured Nedelišće, Matica umrlih Macinec 1941-1946: 14-15., red. br. 23-33.

⁵² O tome svjedoče mnogi naknadni upisi u matične knjige, često tek u vrijeme vjenčanja ili ostvarivanja nekih materijalnih prava.

⁵³ Matični ured Nedelišće, Matica rođenih Macinec 1926-1946., knjiga je u postupku vraćanja Varaždinskoj nadbiskupiji.

⁵⁴ Isto, 2-1942.

⁵⁵ Čuva se u HDA 306.

⁵⁶ Dio popisa za Međimurje čuva se u DAM 846.

⁵⁷ Čuva se u ASCG 110. Popis je 1992. objavljen i kao knjiga.

⁵⁸ HDA 306: Z-2976.

⁵⁹ BUNJAC 2011.

Iz usporedbe s Maticom rođenih Macinec vidljivo je da jedanaest osoba s Popisa iz 1946. nije ondje evidentirano, a na obrnuti način njih troje. U Matici umrlih radi se o trinaest, odnosno četiri osobe. Tu uočavamo da je jedan dio stanovnika romskog naselja Trnovec bio doseljen, ali i da je bilo osoba koje su tu rođene, a nisu službeno upisane. To sve upućuje na mogućnost da je broj žrtava bio i veći nego je utvrđeno. Raščlanjujući Popis iz 1946., prema izvješćima za 38 naselja pronašao sam da je u njima iskazano samo 62,71% stvarnih žrtava fašizma⁶⁰. Tom logikom pretpostavljeni broj Roma koji nisu na popisu trebao je iznositi 12, ali pokazalo se da je kod romske populacije ovaj postotak viši.

Da je Popis iz 1946. doista nepotpun potvrđuje već sljedeći službeni izvještaj, onaj iz 1950. godine. Na osobnim kartonima žrtava prema tom popisu nalazi se osamnaest stradalih Roma i to svi iz Trnovca, od kojih je pet stradalo na putu u logor, sasvim izvjesno Komárom, jedanaest⁶¹ od gladi prilikom boravka, a jedan dječak po povratku iz navedenog logora. Samo jedna osoba stradala je u logoru Dachau. Podatke o stradalima najčešće su davali očevi 19. siječnja 1951.⁶², a u jednom slučaju to je bila baka. Inače, pregledom Popisa iz 1950. vidi se da su ga u pravilu izrađivali nestručni ljudi, nedorasli tako složenom poslu. Indikativno je i da su Romi popisani 1951., iako je cijeli popis trebao biti završen u siječnju 1950., dok se za nacionalnost žrtava piše Hrvat, a kao zanimanje „Cigan“ ili „dijete“. Za većinu žrtava nema datuma smrti, a za one koji ga imaju, navodi se listopad 1944., što je gotovo izvjesno pogrešno.

Iako Popisi iz 1946. i 1950. nude veći broj žrtava nego matične knjige, oni imaju i neke svoje zajedničke nedostatke. Kao prvo, rodbina žrtava, u pravilu očevi, morala je biti živa i prisutna u selu baš na dan popisivanja. Drugo, budući su očevi prijavljivali smrt, sva djeca su upisana s njihovim prezimenom, iako su kod rođenja sva imala majčino prezime jer su se u gotovo 100% slučajeva radala kao nezakonita. Kako u Matici rođenih nije upisano ime nezakonitog oca, tako sada popisivači nisu upisivali ime majke, ali ni datum rođenja. Tako je jedini trag za identifikaciju ovih žrtava po matičnim knjigama prepoznavanje po osobnom imenu i „dobi“ žrtve, koja je poprilično rastezljiv pojam.

Na taj način uspio sam, prema Popisu iz 1950., identificirati Franju Oršuša kao oca djece Marije Ignac, pa ih je onda bilo moguće pronaći i u Matici rođenih. Za Bartola je upisan datum smrti 29. studeni 1944., a Agneza nema nikakvu opasku⁶³. Važno je uočiti da iako je Bartol u trenutku smrti imao dvije godine,

⁶⁰ ISTO.

⁶¹ Iako je za Evu Oršuš navedeno da je umrla u Dachau, to nije točno, jer djecu od dvije godine tamo nisu upućivali. Radi se o pogrešci popisivača ili pretjerivanju roditelja.

⁶² Samo za Tomu Oršoša je naveden datum prijave, 17. siječnja 1951., ali je moguće da je to *lapsus calami*.

⁶³ Matični ured Nedelišće, Matica rođenih Macinec 1926-1946: 42-1942. i 1-1944.

otac je naveo tri, a za Agnezu staru manje od godinu dana, naveo je dvije. Mirko Oršoš je otac Eve, kojoj se majka Amalija (Ljuba) jednako prezivala, a i ona je zapisana kao prijavitelj smrti, što je bitno olakšalo identifikaciju u Matici rođenih, gdje je ona upisana bez opaske⁶⁴. Ivan Oršoš otac je Augustina⁶⁵, od majke Rozalije Oršoša, a prepoznat je po dobi od četiri godine i datumu smrti 19. prosinca 1944. godine. Stjepan Oršoš je otac Zlatke Bogdan⁶⁶, kojoj je u Matici rođenih kao datum smrti upisan 2. prosinac 1944., što odgovara i dobi koju je otac naveo u prijavi popisivaču. Što se tiče već upisanih u Maticu rođenih kao umrlih u logoru, Martin Oršoš je otac Đure Oršoša⁶⁷, a Ivan Oršoš Alojza Oršoša⁶⁸. Melkior Bogdan, Tomas Ignac i Antonin Oršuš, navedeni po istom kriteriju u Matici rođenih, nisu na Popisu iz 1950., dok se u obrnutom slučaju radi o jedanaest Roma.

Važna je novost da je Popis iz 1950. obogaćen odvojenim opisima smrti za svakog Roma pojedinačno⁶⁹. Na žalost, oni su do te mjere proizvoljno navedeni, da se mogu smatrati tek općenitim izvješćem o uvjetima u kojima su oni stradali. Tako za mnoge piše da „nisu učinili ništa protuzakonito“. Luis Oršuš, primjerice, „nije ništa mogao nikome naškoditi, jer je jedva progovorio i prohodao“, a Franc Bogdan je „uhapšen s ostalim Ciganima, jer su fašisti odlučili da unište sve Cigane. To im je skoro i uspjelo.“ Za umrle i one na samrti u vlaku u pravilu se navodi da su izbačeni iz „jurećeg voza“, što nije istina, jer stočni vagoni sigurno nisu otvarani tijekom vožnje. Potvrđuje se i da Eva Oršoš nije umrla u logoru Dachau, jer za nju stoji da je spaljena u krematoriju nakon što je umrla od gladi u bunkeru, što je opis smrti koji upućuje na Komárom. Dachau je tu tek nepotrebni i izmišljeni dramatični dodatak. Ipak, uz očite subjektivnosti, u ovim opisima važne su napomene da su u logoru provođene selekcije, da su djeca umirala zatvorena u bunkerima bez hrane i vode, odrasli još i od tifusa, da se malo tko vratio iz logora i da se ni jedno cigansko dijete odvedeno iz Trnovca nije više vratilo kući. Stariji su iznosili djecu iz bunkera i pokapali ih, a ponekad su čak roditelji pokapali vlastitu djecu. Kod Zlatice Oršoš stoji napomena da stražari bunker nisu otvarali dok sva djeca nisu pomrla, a kad bi pokopali jednu grupu, ponovno bi je napunili s drugom.

Za nekoliko Roma je navedeno zanimanje, uglavnom koritara, a za Vinka Oršuš a vrlo slikovit opis „da je živio poput ostale cigančadi kraj Drave u šumi kod Trnovca. Brao je drva za loženje i igrao se oko ciganske vatre.“ Najvažnije od svega jest to da ovi dodaci sadrže godišta rođenja, što je novi važan trag za

⁶⁴ Isto: 62-1942.

⁶⁵ Isto: 23-1941.

⁶⁶ Isto: 43-1939.

⁶⁷ Isto: 15-1944.

⁶⁸ Isto: 25-1944.

⁶⁹ DAM 846: Opisi smrti (bez broja).

verifikaciju žrtava, uz dužnu ogradu⁷⁰, a istovremeno sadrže i najveći broj imena stradalih iz romskog naselja Trnovec, čak dvadeset i dva. Pritom je neobično, ali ne i nelogično, da se u jednoj te istoj popisivačkoj komisiji nitko nije potrudio utvrditi čak ni nerazmjer između broja osoba spomenutih u dva odvojena popisa istog naselja.

U odnosu na osobne kartone žrtava Popisa iz 1950., u dodatnim opisima se još nalaze Franjo Bogdan, sin Mije, rođen 1888. u Svetom Martinu na Muri, koritar; Franjo Bogdan, rođen 1895. u Trnovcu; Filip Bogdan, sin Mije, rođen u Kuršancu 1879., koritar; Neža Oršoš, kći Franje, rođena 1942.; Oršoš (bez imena), sin Mirka, rođen u Komáromu 1945.; Luis Oršoš, rođen 1943. godine. Svi spomenuti, ako nisu rođeni u Trnovcu, imali su ondje boravište. U dodacima nema opisa smrti Anđele Oršoš, iako postoji njezin karton, a kao informaciju više saznajemo za Mariju Oršoš, da joj se otac zvao Franjo Bogdan, dok je Marko Oršoš u trenutku smrti imao 62, a ne 60 godina.

Očite pogreške popisivači su radili i u navođenju vremena deportacije i smrti, iako se radi o najviše dva mjeseca. Tako bi bilo nevjerojatno da bi se trudnica u logoru Komárom porađala 1945. više od dva mjeseca po deportaciji i nakon dugotrajnog izgladivanja, osobito kad se uzme u obzir da je krajem prosinca došlo i do oslobođenja takvih osoba. Takve podatke samoinicijativno sam ispravio, a za datum deportacije dovoljno je uzeti Popis iz 1946. godine.

Uspoređujući popis iz 1946. i 1950. konačno uočavamo da u potonjem nisu navedeni Đuro Ignac (Đurin), Vendel Oršoš (Franjin), Tomo Oršoš (Ivanov), Antun Oršoš (Ivanov), Valent Oršoš (Markov) i Gustav Oršoš (Ivanov). Međutim, Gustava je moguće prepoznati kao Augustina Oršoša po imenu oca, iako je on 1950. tvrdio da mu je sin rođen 1940., a ustvari je rođen 21. svibnja 1941. godine. Naime, ime Gustav u Međimurju *de facto* ne postoji, ali je zato uobičajeno da osobe imenom August nazivaju skraćeno Gusti ili Gusta. To znači da je na popisu iz 1950. preneseno samo petnaest imena s popisa iz 1946., odnosno da je na prvom navedenom dodano sedam novih imena.

Popis iz 1964. najlošiji je od sva tri koja su napravljena, jer sadrži ne samo veliki broj tehničkih grešaka, već i namjernih⁷¹. Taj popis metodološki je različit od prethodnih, jer je izrađen prema mjestu rođenja, a ne boravištu. Ipak, izvan Trnovca nije naveden nijedan Rom stradao u Komáromu. Ukupno je objavljeno 20 imena Roma, a u odnosu na dotadašnje rezultate nova su imena tri odrasle žene. Imena i prezimena žrtava uglavnom su korektno navedena, ali dob je gotovo u pravilu promašena.

Zato konačno, pregledom matičnih knjiga i službenih popisa žrtava, kao i temeljem usmenih svjedočenja, možemo sastaviti imenik stradalih u romskom naselju Trnovec kako slijedi:

⁷⁰ Tako npr. za Đuru Oršoša piše da se rodio 1943., a rođen je 1944.

⁷¹ BUNJAC 2011.

U analizi tablice (tablica u prilogu) vidimo da je navedeno ukupno 39 osoba, od čega 23 muškarca i 16 žena, a među njima je čak 29 maloljetnika. Trideset pet osoba stradalo je u logoru Komárom, uglavnom žena i djece, dok su četiri muškarca umrla u logoru Dachau. Na popisu bi mogli osporiti tri imena. Jedno je dupliranje Franje Bogdana, zbog vrlo sličnih osobnih podataka, kao i činjenice da se drugi spominje tek na popisu iz 1950., dok je 1946. spomenut samo jedan. Drugi slučaj je dupliranje Tome Oršoša, sina Ivanovog, bez obzira na veliku razliku u navedenoj dobi, isto iz razloga da se prvi spominje 1946., a drugi samo 1950. godine. Treći je Benedik Oršoš, koji je vjerojatno Benedikt Oršoš, budući je njegova smrt evidentirana samo u matici rođenih i nigdje drugdje. Možda nije točno ni da bi Slavica Oršoš iz Popisa 1950. bila Balog Svetoslava iz Matice rođenih⁷², ali tu se onda ne radi o osobi viška, već samo o krivoj identifikaciji.

Međutim, ono što je neosporno jest i to da je popis od trideset devet imena, koji sam objavio, nepotpun. Za značajne razlike u broju stradalih dovoljno je već usporediti matične knjige i službene popise međusobno. Obzirom na strahotu logora Komárom, vjerojatno nije za sve umrle ostalo dovoljno vjerodostojnih svjedoka koji bi ih prijavljivali vlastima. Tako je Marija Horvat posvjedočila da se iz logora nisu vratili ni njezina sestra iz Trnovca niti jedno od njezinih osmero djece. Ilma Oršoš izjavila je da je bila svjedok smrti troje bratove djece, a na dobivenom popisu nema takvog slučaja. Iako gornji navodi zvuče uvjerljivo, ipak vjerujem da broj poginulih nije bitno veći od onoga koji sam iskazao. Ali, velika je mogućnost da su smrtno stradali npr. Ivanka, Pavle ili Julijana Oršoš⁷³, rođeni između 1941. i 1943. u Trnovcu, zapisani u Maticu rođenih, a kraj imena im nema nikakve opaske. I naravno, ponetko od onih koji nisu bili nigdje upisani, a vidimo da je takvih slučajeva bilo mnogo.

Drugi trag o stradanjima Roma u Međimurju koji je trebalo slijediti bio je iskaz dvojice svjedoka o masovnoj pogibiji u Draškovcu prilikom „marša smrti“ koji je krenuo iz tvornice kave u Nagykaniszi. O tome su svjedočila dva brata, Ferenc i Vilmos Nagy. Prvi je opisao da ih je na put jedno jutro krenulo oko tisuću prema rijeci Muri u pratnji trideset do četrdeset mađarskih i njemačkih stražara, koji su ih cijelim putem tukli gumenim bičevima. Prešli su Muru brodom (zapravo skelom, op. B. B.) kod Molnára. Cijelo vrijeme ih je nadlijetao avion, a kad su došli do jedne zgrade, pale su bombe. On se držao za bakinu odjeću, a ona je poginula na mjestu otvorenih očiju. Stradale su i trudne žene, a bilo je tako puno krvi da djeci nisu dali ni gledati. Poginulo je tisuću ljudi, koje su nakon dva - tri dana, kad su se već usmrđjeli, i pokopali.

Vilmos je smatrao da je stražara bilo oko 150. Tragedija se dogodila u selu Draškovcu, gdje su ih kasno noću smjestili u školsku zgradu i dvorište. Jedan policajac je upalio svjetlo i počele su padati bombe. Palo ih je devet, ali samo tri

⁷² Matični ured Nedelišće, Matica rođenih Macinec 1926-1946: 17-1939.

⁷³ Isto: 1926-1946., 19-1941., 18-1942., 5-1943.

su eksplodirale. Svi u dvorištu odmah su poginuli, nekoliko stotina njih, dok su mnogi drugi bili ranjeni. On je tada izgubio sluh i danas nosi slušni aparat. Svi Romi su pokopani u crkvenom dvorištu⁷⁴.

Obzirom da je Draškovec maleno selo, ako se taj događaj doista dogodio, sigurno su za njega znali svi ondašnji stanovnici, a mnogi su mu vjerojatno i svjedočili. Kako bi provjerili te navode obavili smo u terensko istraživanje u Draškovcu. Prvo smo razgovarali s najstarijim mještatinom u selu Franjom Balentom, rođenim 1910., i njegovom kćerkom Anđelom, rođenom 1933. godine. Franjo se odmah prisjetio da je istina da su „Cigane potukli“, ali ne zna čiji avioni. Anđela nam je kao izravan svjedok dala detaljniji iskaz i uputila nas na daljnje svjedoke. Tako smo saznali da se pogibije Roma sjeća i bračni par Đuro Ileš (1925.) i supruga Marija, rođ. Horvat (1930.). Đuro joj nije osobno svjedočio, jer je u to vrijeme bio u Njemačkoj. Dramatični događaj opisali su i Ana Mihaljac, rođena 1925., Mata Martinac (1926.), Franjo Slaviček (1928.), Julija Mikec, rođ. Slaviček (1933.), Marija Hižman (1933.) i Rafael Mikec (1927.), iako on tek po pričanju drugih, jer je također krajem rata bio u Njemačkoj.

Svjedoke smo prvo pitali o vremenu, mjestu i porijeklu Roma. Anđela Balent izjavila je sljedeće:

Bilo je proljeće 1945., u vrijeme kad su se Nijemci povlačili iz Međimurja, malo prije, najviše tjedan dana, nego su 6. travnja u selo ušli Bugari. U to vrijeme po kućama su bili raspoređeni njemački i mađarski vojnici, a granicu na Dravi su čuvali „hatarvadoši“. Cigani su odnekud došli kolima zajedno s djecom i parkirali se pred školom, u parku gdje je bila tržnica. Sjećam se da je ih bilo puno, ali ne više od dvije stotine. Romi nisu bili naši, a čiji su, ja Vam to ne znam.

Marija Ileš o tome je rekla:

Da, to se zaista dogodilo, kad smo na Veliki petak išli v crkvu. Romi su stigli ne znam otkud, vjerojatno iz Mađarske, i tu su se pri školi raspakovali. Bilo ih je jako puno. Povlačili su se zajedno s vojskom, među kojom su bili i „Bosanci“⁷⁵.

Ana Mihaljac:

Sjećam se, da su tu 1945. pred Uskrs dovezli neke Rome iz smjera Dubrave i da su oni tu poginuli.

⁷⁴ KATZ 2006: 74-75, KATZ 2005: 49-50.

⁷⁵ Pripadnici 13. SS Handžar divizije.

Julija Mikec:

Rome su dovezli pred večer na Veliki petak 1945. Spavali su na župnom dvoru i u školi. U školskoj zgradi bila je i očna ambulanta, gdje su tada bili ranjenici. Svi Romi govorili su mađarski.

Mata Martinac:

Sjećam se da se to dogodilo točno na Veliki petak. Išla sam iz pravca Goričana i primijetila da jedan avion stalno kruži. Pitala sam mamu zašto on to radi, a ona je rekla da prati Rome koji su stigli iz smjera Dubrave.

Franjo Slaviček:

U to vrijeme skrivao sam se na tornju seoske crkve kao vojni bjegunac. O mom skrovištu znao je samo zvonar crkve. Cigani su došli noću.

Suprug Julije Mikec, Rafael, na kraju je ispričao o onome što je čuo od drugih svjedoka:

Za Rome sam čuo da su došli iz Mađarske, a ne znam što su s njima namjeravali.

O načinu stradanja i broju poginulih Roma moglo se također saznati puno detalja i međusobnih potvrda dijelova priče. Prvorazredni svjedok događaja bila je Anđela Balent:

Pale su avionske bombe, a Roma je poginulo jedno dvanaest. Mrtvi su bili uglavnom žene i djeca, a to sam vidjela osobno. I ranjenih je bilo puno, ali to Vam se ne bih sjećala. Zato ću se zauvijek sjećati se kako je jedna mala djevojčica, kojoj su poginula oba roditelja, neutješno plakala. To je bilo strašno. Bilo je i druge djece koja su plakala.

Ana Mihaljac i danas stanuje u neposrednoj blizini crkve, pa je i njezino svjedočenje neupitno:

Bombardiranje se dogodilo u sumrak. Vidjela sam ih mrtve, ali ne znam točno koliko, tri-četiri sam ih vidjela, ali bilo ih je i više. Ranjenih je bilo i više nego mrtvih. Joj, to je takav bio krik među ranjenima, Majko Božja. Kad se samo sjetim kakva vika je to bila, posebno djece, užas jedan. Ne možete ni zamisliti koliko je to bilo strašno. Roma je bilo oko dvjesto, a jedno polovica njih su stradali.

U neposrednoj blizini je stanovala i Julija Mikec:

Desilo se da su se romska djeca razbježala, pa su roditelji palili svjetiljke da ih pronađu. Nakon toga pale su dvije bombe, ali jedna nije eksplodirala. Romi su poginuli u prostoru između crkve i škole, ukupno njih oko jedanaest. Ja sam

stanovala u blizini, pa mi se nakon bombardiranja jedan ranjeni Rom bez nogu, da izvinete, na riti dovukao u moje dvorište. Jednog ranjenog sam srela i na groblju. Sjećam se i sina koji je izgubio majku, pa je vikao na mađarskom: Draga moja mama!

Nadovezala se Marija Hižman:

Meni se čini da je bilo puno više mrtvih Roma od jedanaest, jedno četrdeset.

Mata Martinac rekla je:

Kad su stali u Draškovcu i upalili svjetla uslijedilo je bombardiranje.

Franjo Slaviček bio je najbliži mjestu događaja, ali nije ga mogao precizno sagledati, jer se sakrivao pred vlastima:

Nakon što je zvonilo Zdravo Marijo, avioni su bacili jedno dvije-tri bombe. Nisam se usudio izaći van pogledati što se točno dogodilo, ali znam da ih je dosta poginulo. Cigani su cvilili kao stoka, to je bio užas. Nastala je velika vika, Cigani su se razbježali, a žandari su trčali za njima. Sjećam se i bačvi koje su se porušile nakon bombardiranja, a bile su prazne.

Iako nije prisustvovala samom događaju, Marija Ileš tada je boravila u selu i saznala je mnoge informacije iz prve ruke:

Nisam vidjela njihovo stradanje niti sam išla gledati mrtve i ranjene od straha, ali su mi drugi pričali da se to dogodilo kod škole, crkve i župnoga dvora. Bacili su u noći nekakvu bombu. Nije bila jako velika, ali neki su od toga poginuli. Ne bih rekla da ih je bilo dvanaest, bilo ih je manje. Onda su se ti Cigani razišli po selu, jer su bili u strahu. Mislim da je avion bacio bombe jer su na cesti pokraj bile parkirane nekakve bačve, možda s naftom. Sigurno su ih piloti vidjeli, pa su zato bacili bombe. Jedna bomba koja je pala blizu tih bačvi nije eksplodirala, kod Repalustove kuće, ali ona pri školi je. Da nije bilo tih bačvi bombe ne bi pale.

Svjedok iz druge ruke bio je i mještаниn Draškovca, Rafael Mikec:

Bombe su pale nakon što su noću Romi upalili svjetla. Ljudi su govorili da su pale teške bombe, a u Oporovcu sam doista vidio rupu od jedne takve koja je bila velika kao moja kuća (katnica, op. B. B.).

O načinu i mjestu pokopa Roma, te sudbini preživjelih svjedoci su također iskazali brojne podatke, uz dodatak da je toga dana u zasebnoj grobnici pokopan i jedan engleski pilot:

Andela Balent vodila nas je i do mjesta ukopa:

Mrtve Rome su prvo sakupili u jednu prostoriju u školi, u kojoj su mazali oči djeci, znate da je bio trahom. Onda su navečer došli kolima za žito po njih i odvezli su ih. I to sam gledala, jer sam se svugdje morala postaviti. Tijela su bila u jednom komadu. Rome su pokopali bez lijesova na glavnoj cesti u neobilježenoj grobnici u čošku groblja. Nekada je tamo stajao i križ bez natpisa, ali ga više nema. Grobnica nije prekopana, jer je izvan grobnih redova, dijelom danas i izvan ograde groblja. Kad prolazimo pokraj toga mjesta kažemo: Tu su ti Cigani pokopani. Na drugoj strani reda dijametralno je pokopan engleski pilot koji je pao u Dravu kao padobranac i utopio se.

Ana Mihaljac također je opisala mjesto ukopa, a bila je prisutna s nama na groblju prilikom identifikacije grobnice:

Romi su pokopani u groblju u kutu, kod čempresa.

Točno mjesto ukopa znala je i Marija Ileš:

Mrtve su pokopali na groblju kraj zida. U selu je tada bio župnik Gojnik, ali ne znam da li je upisao poginule. Jedno dan ili dva po Uskrsu u selo su ušli Bugari uredno u koloni. Ne znam kuda su tada preživjeli Romi otišli. Na groblju su zakopali i jednoga Bugara ili Nijemca istovremeno kad i Rome.

Julija Mikec navela je:

Uzeli su nam kola, pa su poginule Rome odvezli na groblje i nabacali u jednu jamu. S druge strane u kutu su tada pokopali i jednog padobranca, kojeg su kasnije otkopali. Padobranca su dovezli na kolima, a jedan ga je za noge dolje povukao, pa je udario glavom, a ja sam zbog toga osjećala veliku žalost. Njega je zakopao otac od susjede Kate Kobal. Drugi dan nakon bombardiranja su Rome nekuda odvezli, ali ne znam gdje. Na Uskršnji utorak su u selo ušli Bugari. Malo tko je saznao kakav strah smo mi pretrpjeli ovdje na Veliki petak.

O ukopu je znala i Marija Hižman:

Rome je zakopao „pokopić“ Miškec, a engleskog padobranca Kobal i još jedan čovjek.

Rafael Mikec je u vrijeme stradanja Roma bio u radnom logoru u Gischenu u Njemačkoj, ali čuo je za tu priču. Upečatljivije se sjeća onoga što su mu rekli o engleskom pilotu nego o Romima:

Vidio sam slike tog Engleza. Pokopao ga je Đuro Kobal. Prije nego su ga pokopali su ga svukli. Slaviček je bio protiv svlačenja, ali pilot je imao kožnu jaknu i hlače, koje se tada vrlo teško nabavljalo. Pilota su ubili mađarski graničari, dok

je iskočio padobranom, a namjeravao je prijeći Dravu. Pao je u rijeku i zakačio se na jedno drvo. Izvadili su ga čamcem, pa su ga dovezli na groblje. Izgledao je kao da spava. Jedan čovjek, malo blesav, je ružno postupao s tijelom, jer je rekao da se on borio protiv nas. Od punice sam čuo da su kola koja su im uzeli za prijevoz mrtvih Roma predviđena za vuču jedne krave, bila puna.

Mata Martinac je susjeda obitelji Mikec, a njezino svjedočenje bilo je osobito važno, jer je ona kćerka grobara Đure Kobala. Ona je rekla:

Moja otac je dugo godina bio „pokopić“. On je pokapao i Cigane i Engleza. Otac je rekao da su svi Cigani zakopani u jednoj rupi, a da ih je bilo dosta, uglavnom žene i djeca. Padobranac je pokopan pod tužnom vrbom. Ne znam koliko je Roma poginulo, a vjerojatno ne bi znao ni otac da je živ. Ne vjerujem da ih je i župnik zapisao u ono ratno vrijeme. Osobno nisam išla gledati mrtve, ali mislim da ih je bilo više od jedanaest, jedno dvadesetak, jer su u grobnici bila i djeca.

Prema obavljenim razgovorima razvidno je da je svih deset stanovnika Draškovca, koji su živjeli u vrijeme rata, moglo potvrditi navode braće Nagy, a njihovi iskazi pokazali su se identičnim u bitnim dijelovima. Rekonstruirani događaj izgleda ovako. Na Veliki petak, 30. ožujka 1945. ujutro, samo dva dana prije ulaska sovjetske vojske u grad, iz Nagykanisze evakuiraju veću skupinu Roma prema Međimurju. Isti dan oni prelaze Muru skelom kod mađarskog sela Molnárja i kroz Kotoribu i Donju Dubravu stižu u Draškovec, nakon malo više od prevaljenih 30 kilometara puta. Tu ih se oko dvije stotine rasporedilo u školskoj zgradi i u dvorištu, ali s one strane gdje se nalazi zid crkve. Tada ih je, nakon što je netko upalio svjetlo, napao avion koji ih je cijelo vrijeme slijedio, a od bombe koja je pala pogođeni su skoro svi Romi koji su se zatekli u dvorištu. Njih zasigurno nije bilo tisuću, pa ni stotinu, ali svakako ih je bilo više desetina. Na prvi pogled izgleda nemoguće da bi samo jedna bomba prouzročila tako velike gubitke, sve dok se osobno ne dođe do mjesta stradanja. Tada uočavamo da se „dvorište“ škole ustvari nalazi između dva dugačka zida i poput nekog hodnika *de facto* čini zatvoreni prostor. Budući je bomba pala upravo unutra, njezin učinak je bio daleko razorniji nego da je pala na otvorenom prostoru. Što se tiče ukupnog broja Roma koji su se zatekli u Draškovcu, upravo je nemoguće da bi ih bilo tisuću, jer selo je tako maleno da ne bi stali u njega i da su ga cijelog zauzeli, a kamoli tek jednu omanju zgradu s dvorištem, od koje je dio već bio namijenjen za očnu ambulantu tj. improviziranu bolnicu. Međutim, ne treba isključiti mogućnost da je zbog spavanja jedan dio kolone možda bio smješten u nekom susjednom selu. Romi su pokopani u zajedničkoj i danas neobilježenoj grobnici u sjeveroistočnom kutu groblja pod čempresom, a manji dio grobnog mjesta prostire se i preko ograde sa strane ceste. Isti dan je na dijametralno suprotnoj strani reda pod tužnom

vrhom pokopan i engleski pilot, kasnije ekshumiran. Njegov grob, čak i ako on nije osobno odgovoran za pogibiju Roma, kao da doslovno i simbolički prikazuje dvije strane vage, kojom je pravda u ovom slučaju dijelom zadovoljena. Najveća odgovornost ipak ostaje na njemačkim i mađarskim vojnicima, koji su čak i u trenutku kad su se morali bezglavo povlačiti pred pobjedničkim savezničkim snagama, revno izvršavali svoj plan uništenja „rasnih neprijatelja“. Ubrzo nakon pokopa Romi su napustili Draškovec, a najkasnije do utorka 3. travnja 1945., kad su u selo ušli bugarski vojnici.

Jedini koji je mogao pismeno evidentirati ovaj događaj bio je seoski župnik, čiji se stan nalazi u neposrednoj blizini škole i crkve. Na žalost, župna spomenica iz tog vremena nije sačuvana⁷⁶. Ipak, župnik Mirko Gojnik je u izvješću Zagrebačkoj nadbiskupiji od 3. ožujka 1951.⁷⁷ naveo da je crkva tijekom rata stradala od minobacača i od bombi 15-25 kg, koje su bile bačene u neposrednu blizinu crkve. Od eksplozije oštećeni su bili svi prozori, sva vrata i krov nad sakristijom. Razbijena su bila sva stakla i crijep na crkvi. Šteta je u ondašnjoj cijeni iznosila 50.000 dinara. Očito, eksplozije u blizini crkve bile su vrlo snažne, a o tome svjedoči i izgubljeni sluh Vilmosa Nagyja. Župnik Gojnik je, što je najvažnije, popisao i poginule, jedino što je to napravio na dosta neuredan način. Tako u Matici umrlih Draškovec⁷⁸ piše da je 30. ožujka 1945. poginulo deset osoba, a upisane su na ovaj način:

1. Oršoš Jelena, rođena u Letenje, stanovala u Inka
2. Oršoš Đuro
3. Balog Marta, rođena u Nemesp., živjela u Ortilos
4. Balog Terezija, Ortilos, Ortilos
5. Bogdan Agneza, Nemespatro, Nemespatro
6. Bogdan Elizabeta, Belezna, Belezna
7. Bogdan Pavao, Zdaba, Bezzence
8. Bogdan Marija, Vasvar, Belezna, suprug Stjepan
9. Virag Agneza, Inke
10. Goman Terezija, r. Bogdan, Mala Subotica, Belezna, suprug Ladislav.

Ovaj popis je dijelom neupotrebljiv, jer nisu upisani ni datum rođenja ni ime roditelja, kao ni prijavitelj smrti, pa nije isključeno da je i kvantitativno nepotpun. Pitanje je i je li netko od ranjenih umro sljedećih dana po stradanju. Očito župnik, u strahu od novog bombardiranja i nadolazeće fronte, nije previše vremena potrošio na identifikaciju poginulih i sudbinu ranjenih. To potvrđuje i sljedeći kronološki

⁷⁶ KOLARIĆ 2007: 64.

⁷⁷ KOŽUL 2004: 299.

⁷⁸ BAV Matica umrlih Draškovec 1927-1946: 150-151., red. br. 31-40.

upis u Maticu umrlih, 1. travnja 1945., kad je naveo da je na groblju pokopan „mađarski vojnik“, što je netočno, jer se radilo o engleskom pilotu. Bez obzira na svlačenje mrtvog, da je župnik prisustvovao pogrebu znao bi tko je pokopan, a ovako se čini da je ukop prošao bez njega, te da je upis napravio samo po prijavi grobara ili neke druge osobe. Ipak, bez obzira na tu, donekle razumljivu površnost, smatram da su iskazi dijela svjedoka o „jedanaest“ odnosno „dvanaest“ poginulih Roma najvjerojatnije točni. Zato navedenu brojku od deset poginulih čak ni hipotetski ne bih uvećavao osim za eventualno par imena.

Važno je dodati da iako se radilo o Romima koji su došli iz smjera Mađarske, zasigurno je među njima bilo i onih iz Međimurja koji su ranije odvedeni u zloglasnu tvornicu kave u Nagykaniszi. Barem za jednu žrtvu (Tereziju Goman) možemo dokazati da se rodila u Međimurju, a izvjesno je da ih je bilo i među ranjenima.

Osim što sam istražio dva navedena slučaja masovne pogibije, pokušao sam saznati i je li se u kojem drugom romskom naselju u Međimurju dogodilo nešto slično. Međutim, nisam pronašao nijedan dokaz da bi bilo gdje drugdje Romi proživjeli neku posebnu situaciju u odnosu na domaće hrvatsko stanovništvo. Radilo se tek o pojedinačnim stradanjima, u kojima Romi nisu bili izdvojeni zbog svojih rasnih obilježja, već su dijelili sudbinu svih stanovnika nekog područja. Adam Šarkezi iz Sitnica, rođen 1935. u romskom naselju u Goričanu, sjeća se⁷⁹ da su odvodili sposobne za rad, a dodaje da se tri njegova strica Ivan, Franjo i Josip Oršoš⁸⁰, nikada nisu vratili kućama. Navodi da je takvih slučajeva bilo mnogo, a on osobno zna još za Matiju Bogdana iz Donje Dubrave i Đuru Ignaca iz Goričana. Međutim, nije se dogodila masovna deportacija stanovnika na rasnoj osnovi. Poznata mu je i tragedija u Draškovcu, jer se u Goričanu vrlo brzo pronio glas o tome. Slično je iskazao i Ivan Oršoš, rođen 1936.⁸¹, iz romskog naselja Lončareva u sastavu sela Podturen. On je ispričao da su tamošnji Romi tijekom rata puno pretrpjeli, ali nisu ni izbliza proživjeli sudbinu stanovnika Trnovca. Na tom tragu je i činjenica da za nijedno drugo mjesto, osim u Trnovcu, nije navedena romska žrtva na službenim popisima žrtava fašizma. Pregledao sam i matične knjige za romska naselja Kuršanec i Orehovica, ali ni ondje nema upisane niti jedne njihove žrtve.

U rezimeu ovoga rada možemo zaključiti da se opisi stradanja Roma, a osobito usmena svjedočenja, koja su prikupili i objavili mađarski povjesničari, podudaraju s onima koja sam pribavio u Međimurju, u ono vrijeme dijelu Mađarske. Na određeni način, jedni smo za druge bili neovisna potvrda istraživanja.

Romi u Međimurju stradali su tijekom Drugog svjetskog rata na razne načine, a ponajviše oni iz romskog naselja Trnovec, koji su svi deportirani u logor Ko-

⁷⁹ Šarkezi 2010.

⁸⁰ Adam Šarkezi uzeo je ženino prezime, jer mu se sva djeca po njoj prezivaju, a osim toga, vlastito prezime Oršoš smatra „nesretnim“.

⁸¹ I. Oršoš 2007.

márom, a dijelom kasnije i u njemačke koncentracijske logore. Pritom posebno treba istaknuti stradanja djece u navedenom logoru, koja su bila toliko monstruozna, da je upravo nemoguće zamisliti narav ljudi koji su ih mogli izložiti smrti „tako jednostavno kao što su disali“.⁸²

Za Trnovec sam uspio imenom i prezimenom identificirati trideset i devet poginulih osobu, u Draškovcu sam pronašao grobnicu gdje ih je pokopano najmanje deset. Obzirom na brojno stanje Roma u Trnovcu, koje je u vrijeme rata bilo neusporedivo manje nego danas, broj stradalih predstavlja možda i više od petnaest posto ukupnog stanovništva. Po tom kriteriju romsko naselje Trnovec bi bilo jedno od najviše stradalih u čitavom Međimurju, a možda i prvo.

Postoje sasvim jasne naznake da su Romi smrtno stradali i u postrojbama redovne mađarske vojske 1942/43., kao i radnim brigadama 1944/45.

Ipak, uz uvažavanje svih čimbenika, stradanja Roma u Međimurju ne mogu se smatrati sustavnim i masovnim kao ona na teritoriju NDH. Ponajviše stoga jer je sve do 1944. Mađarska provodila znatno blažu rasnu politiku. Ono što je istovremeno sigurno jest da bi istraživanja o Holokaustu nad Romima na teritoriju cjelokupne Republike Hrvatske trebalo intenzivirati, a vjerujem da ovaj rad na to i upućuje.

⁸² KATZ 2006: 62.

Branimir Bunjac - Mjesta stradanja Roma u Medimurju u Drugom svjetskom ratu

	Ime i prezime, ime roditelja	Datum rođenja	Mjesto rođenja	Mjesto smrti	Datum smrti	Matične knjige	Popis 1946.	Popis 1950.	Popis 1964.	Usmeno svjedočenje
1.	Balog Svetoslava, otac Oršoš Vinko	1. 5. 1939.	Trnovec	Komárom	1944.	Da	Ne	Da	Ne	Ne
2.	Bogdan Filip, Đuro	1879.	Kuršanec	Dachau	1944/45.	Ne	Da	Da	Da	Ne
3.	Bogdan Franjo, Đuro ili Mijo	1888.	Sveti Martin na Muri	Dachau	1944/45.	Ne	Da	Da	Da	Ne
4.	Bogdan Franjo, Đuro	1895.	Trnovec	Dachau	1944/45.	Ne	Ne	Da	Ne	Ne
5.	Bogdan Marija, Katarina	1924.	Trnovec	Komárom	1944.	Da	Ne	Ne	Da	Ne
6.	Bogdan Marija, Marija	1939.	Trnovec	Komárom	8. 12. 1944.	Da	Ne	Ne	Da	Ne
7.	Bogdan Melkor, Rozalija	2. 1. 1942.	Trnovec	Komárom	1945.	Da	Ne	Ne	Da	Ne
8.	Bogdan Aurora (Zlatka), Oršoš Stjepan	13. 10. 1939.	Trnovec	Komárom	2. 12. 1944.	Da	Da	Da	Da	Ne
9.	Ignac Agneza, Oršoš Franjo	1. 1. 1944.	Trnovec	Komárom	11. 1944.	Da	Ne	Da	Da	Ne
10.	Ignac Ana	1885.	Trnovec	Komárom	11. 1944.	Ne	Ne	Ne	Da	Ne
11.	Ignac Bartol, Oršoš Franjo	22. 8. 1942.	Trnovec	Komárom	29. 11. 1944.	Da	Da	Da	Da	Ne
12.	Ignac Đuro, Đuro	1878.	nepoznato	Komárom	1944/45.	Ne	Da	Ne	Ne	Ne
13.	Ignac Marko, Oršoš Đuro ili Mijo	1882.	Trnovec	Dachau	nepoznato	Ne	Ne	Da	Ne	Ne
14.	Oršuš novorođenče, Mirko	1944.	Komárom	Komárom	1944.	Ne	Ne	Da	Ne	Ne
15.	Oršoš Andela, Ivan	1938.	Trnovec	Komárom	11. 1944.	Ne	Da	Da	Ne	Ne
16.	Oršoš Alojz, Ivan	3. 6. 1944.	Trnovec	Komárom	1944.	Da	Da	Ne	Da	Ne
17.	Oršoš Antun, Ivan	6. 5. 1944.	Trnovec	Komárom	1944.	Da	Da	Ne	Ne	Ne
18.	Oršoš August, Ivan	21. 5. 1941.	Trnovec	Komárom	19. 12. 1944.	Da	Da	Da	Da	Ne
19.	Oršoš Bedenik, Franjo	1941.	Trnovec	Komárom	1944.	Ne	Da	Da	Ne	Ne
20.	Oršoš Benedikt	31. 3. 1944.	Trnovec	Komárom	1944.	Da	Ne	Ne	Ne	Ne
21.	Oršoš Đuro, Martin	29. 3. 1944.	Trnovec	Komárom	1944.	Ne	Da	Da	Da	Katarina Oršoš
22.	Oršoš Eva, Franjo	14. 12. 1940.	Trnovec	Komárom	1944.	Da	Da	Da	Da	Ne
23.	Oršoš Eva, Mirko	21. 12. 1942.	Trnovec	Komárom	1944.	Da	Da	Da	Ne	Ne
24.	Oršoš Franjo	nepoznato	Trnovec	Komárom	1944.	Ne	Ne	Ne	Ne	Katarina Oršoš
25.	Oršoš Helena, Terezija	1938.	Trnovec	Komárom	1944.	Da	Ne	Ne	Da	Ne
26.	Oršoš Luis, Ivan	1943.	Trnovec	Komárom	1944.	Ne	Ne	Da	Da	Ne
27.	Oršoš Julijana, Marko	1938.	Trnovec	Komárom	1944.	Ne	Da	Da	Da	Ne
28.	Oršoš Marija, Eva	1885.	Trnovec	Komárom	1944.	Da	Da	Da	Da	Ne
29.	Oršoš Nevenka, Stjepan	1942.	Trnovec	Komárom	11. 1944.	Ne	Da	Da	Ne	Katarina Oršoš
30.	Oršoš Terezija, Ana	1875.	Trnovec	Komárom	1944.	Ne	Ne	Ne	Da	Ne
31.	Oršoš Valent, Marko	5. 2. 1942.	Trnovec	Komárom	7. 12. 1944.	Da	Da	Ne	Da	Ne
32.	Oršoš Vendel, Franjo	1941.	Trnovec	Komárom	1944.	Ne	Da	Ne	Ne	Ne
33.	Oršoš Tomo, Ivan	28. 12. 1943.	Trnovec	Komárom	1944.	Da	Da	Ne	Ne	Ne
34.	Oršoš Tomo, Ivan	1939.	Trnovec	Komárom	1944.	Ne	Ne	Da	Ne	Ne
35.	Oršoš Tomo, Josip	1940.	Trnovec	Komárom	11. 1944.	Ne	Ne	Da	Da	Ne
36.	Oršoš Stjepan, Pavle	1930.	Trnovec	Komárom	1945.	Ne	Da	Da	Ne	Ne
37.	Oršoš Vilma, Katarina	1904.	Trnovec	Komárom	1944.	Ne	Ne	Ne	Da	Ne
38.	Oršoš Vilma, Vilma	1938.	Trnovec	Komárom	1944.	Da	Ne	Ne	Da	Ne
39.	Oršoš Vinko, Martin	1940.	Trnovec	Komárom	11. 1944.	Ne	Ne	Da	Ne	Ne
	UKUPNO					19	20	22	20	4

Bibliografija

Izvori

- Arhiv Srbije i Crne Gore (ASCG). 110. Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača.
- Balent, Anđela. 2007. Audio snimka svjedočenja. Draškovec, 9. srpnja 2007. Asistent: Mario Šestak.
- Balent, Franjo. 2007. Audio snimka svjedočenja. Draškovec, 9. srpnja 2007. Asistent: Mario Šestak.
- Biskupijski arhiv Varaždin (BAV). Matica umrlih Draškovec 1927-1946.
- Državni arhiv za Međimurje (DAM). 846. Kotarski odbor Saveza boraca Narodnooslobodilačkog rata Čakovec.
- Hižman, Marija. 2007. Audio snimka svjedočenja, Draškovec, 9. srpnja 2007. Asistent: Mario Šestak.
- Horvat, Katarina. 2007. Audio snimka svjedočenja. Drnje - Botovo, 23. svibnja 2007. Asistentica: Corrie Hannah Benedict.
- Horvat, Marija. 2007. Audio i video snimka svjedočenja. Orehovica, 22. svibnja 2007. Asistentica: Corrie Hannah Benedict.
- Hrvatski državni arhiv (HDA) 306. Komisija za ratne zločine Federalne Republike Hrvatske. Mikrofilm Z-2976., Popis žrtava lišenih života Okrug Varaždin, Kotar Čakovec, mjesto Trnovec, od 5. kolovoza 1946.
- Ileš Đuro. 2007. Audio snimka svjedočenja Draškovec. 9. srpnja 2007. Asistent: Mario Šestak.
- Ileš, Marija. 2007. Audio snimka svjedočenja. Draškovec, 9. srpnja 2007. Asistent: Mario Šestak.
- Kapun, Vladimir. 2007. Holokaust je zahvatio i druge ljude. Čakovec, Međimurje, 15. svibnja 2007., 48.
- Laci, Silvester. 2007. Zapisnik usmenog svjedočenja, 15. travnja 2007.
- Martinac, Mata. 2007. Audio snimka svjedočenja. Draškovec, 9. srpnja 2007. Asistent: Mario Šestak.
- Matični ured Nedelišće. Matica rođenih Macinec 1926-1946. (knjiga je u postupku vraćanja Varaždinskoj nadbiskupiji).
- Matični ured Nedelišće. Matica umrlih Macinec 1941-1946.
- Mihaljac, Ana. 2007. Audio snimka svjedočenja. Draškovec, 9. srpnja 2007. Asistent: Mario Šestak.
- Mihinjač, Stjepan. 2006. Zapisnik usmenog svjedočenja. Čakovec, Međimurje, 25. lipnja 2006.
- Mikec, Julija. 2007. Audio snimka svjedočenja. Draškovec, 9. srpnja 2007. Asistent: Mario Šestak.
- Mikec, Rafael. 2007. Audio snimka svjedočenja. Draškovec, 9. srpnja 2007. Asistent: Mario Šestak.
- Oršoš, Ilma. 2006. Video snimka svjedočenja. Trnovec, 28. ožujka 2006. Asistentica: Alenka Bilić.

- Oršoš, Ivan. 2007. Audio snimka svjedočenja. Podturen, 2. lipnja 2007.
- Oršoš, Katarina. 2006. Video snimka svjedočenja. Sitnice, 5. travnja 2006. Asistentica: Martina Šoštarić.
- Oršoš, Slava. 2006. Audio snimka svjedočenja. Pribislavec, 8. lipnja 2006. Asistentica: Alenka Bilić.
- Slaviček, Franjo. 2007. Audio snimka svjedočenja. Draškovec, 9. srpnja 2007. Asistent: Mario Šestak.
- Šarkezi, Adam. 2010. Audio snimka svjedočenja. Mala Subotica, 10. kolovoza 2010.
- Županijski arhiv u Zalaegerszegu (ZML). Popis stradalih 1. bataljona 17. pukovnije.

Literatura

- BÁRSONY, János, Ágnes DÁROCZY. 2008. *Pharrajimos, The Fate of the Roma During the Holocaust*. Budapest: Central European University Press.
- BUNJAC, Branimir. 2010. Franjevački samostan u Čakovcu i Međimurje u sjeni totalitarizma (1941-1947.), *350 godina franjevača u Čakovcu*, gl. ur. Stjepan Hranjec, 285-317. Čakovec: Franjevački samostan: Matica hrvatska, Ogranak.
- BUNJAC, Branimir. 2011. *Ratne i poratne žrtve sjeverozapadnog Međimurja 1914-1947*. Čakovec: knjiga u postupku objavljivanja.
- BUNJAC, Branimir. 2007. Svjedočanstva Roma iz Međimurja o razdoblju 1941-1945. U *Međimurje u Drugom svjetskom ratu*, gl. ur. Branimir Bunjac, 335-360., Čakovec: Povijesno društvo Međimurske županije.
- KATZ, Katalin. 2006. The Roma of Hungary in the Second World War. U *The Gypsies during Second World War 3: The Final Chapter*, gl. ur. Donald Kenrick, 47-86. Hetfordshire: University of Hetfordshire Press.
- KATZ, Katalin. 2007. Story, History and Memory: A Case Study of the Roma at the Komárom Camp in Hungary. U *The Roma, A Minority in Europe*, gl. ur. Beryl Belsky, 69-88. Budapest: Central European University Press.
- KATZ, Katalin. 2005. *Visszafojtott emlékezet*. Budapest: Pont Kiadó.
- KOLARIĆ, Juraj. 2007. Međimurje u župnim kronikama tijekom mađarske okupacije. U *Međimurje u Drugom svjetskom ratu*, gl. ur. Branimir Bunjac, 23-100. Čakovec: Povijesno društvo Međimurske županije.
- KOŽUL, Stjepan. 2004. *Stradanja u Zagrebačkoj nadbiskupiji za vrijeme II. svjetskog rata i poraća*. Zagreb: Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije "Tkalčić".
- LEČEK, Suzana. 2003. *Seljačka obitelj u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1918.-1941*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest - Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje u Slavanskom Brodu.
- LENGEL KRIZMAN, Narcisa. 2003. *Genocid nad Romima, Jasenovac 1942*. Jasenovac - Zagreb: Javna ustanova Spomen područje Jasenovac.
- SABOLCS, Szita. 2005. Déportácie z pevnosti Csillag na jeseň roku 1944. *Godišnjak Županijskog arhiva Komárom-Esztergom* 14: 284-312.
- SMREKA, Jelka, Đorđe MIHOVILOVIĆ. 2007. *Poimenični popis žrtava koncentracijskog logora Jasenovac 1941-1945*. Jasenovac: Javna ustanova Spomen područje Jasenovac.

SZABÓ, Péter. 2007. Dnevnici s fronte iz zavoja Dona 1942-1943. u *Međimurje u Drugom svjetskom ratu*, gl. ur. Branimir Bunjac, 421-524. Čakovec: Povijesno društvo Međimurske županije.

TOMASEVICH, Jozo. 2010. *Rat i revolucija u Jugoslaviji 1941-1945*. Zagreb: Europa-press holding, Novi Liber.

World Wide Web

Bunjac, Branimir. 2008. Prvi Romi u općini Podturen.

<http://povijest.net/sadrzaj/hrvatska/regionalno/454-prvi-romi-u-opini-podturen.html>. (posjet 13. 2. 2011.)

United States Holocaust Memorial Museum.

<http://www.ushmm.org/wlc/en/article.php?ModuleId=10005458> (posjet 13. 2. 2011.)

Wikipedia, The Free Encyclopedia.

http://en.wikipedia.org/wiki/Arrow_Cross_Party (posjet 15. 2. 2011.)

Yad Vashem.

http://www1.yadvashem.org/yv/en/exhibitions/this_month/september/07.asp (posjet 13. 2. 2011.)

Locations of the Fallen Roma Victims in Međimurje in World War II

In historiography, the author researches the completely disregarded Roma victims in Međimurje during World War II. With the help of published works in Hungary he focuses on the concentration camp Komárom where a great number of Roma were fatally executed by the end of 1944. He confirms that all residents of the Roma village Trnovec have been transported to the mentioned concentration camp and among them he tries to identify the victims by name. In so doing, he uses oral testimonies of survivors, parish registers and lists of war victims that have been made in the time of Yugoslavia. It is evident, from the list that the majority of victims were children, and that one part of the adults was taken over to the Dachau camp in Germany. Besides the fate of the ones taken to concentration camps, he researched the isolated case of the Allied bombing of a line of Roma in Draškovec in the so called „march of death“ right before the end of war operations. With the help of witness oral testimonies and a few short reports about the event, he determines the number of casualties and identifies the presently unmarked mass grave in Draškovec.

Key words: Roma, Međimurje, Draškovec, Trnovec, Komárom, Dachau, bombing, Holocaust, oral history, victims.

Ključne riječi: Romi, Međimurje, Draškovec, Trnovec, Komárom, Dachau, bombardiranje, Holokaust, oralna historija, žrtve.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI 43

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase, sans-serif font.

ZAGREB 2011.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 43

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Damir Boras

Glavni urednik / Editor-in-Chief

Hrvoje Gračanin

Uredništvo / Editorial Board

Bruna Kuntić-Makvić (stara povijest), Zrinka Nikolić Jakus (srednji vijek),
Hrvoje Petrić (rani novi vijek), Željko Holjevac (moderna povijest),
Tvrтко Jakovina (suvremena povijest), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest),

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Board

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Snježana Buzov (Columbus, Ohio), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Alojz Ivanišević (Wien),
Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz),
Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj),
Nada Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd),
Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršna urednica za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Kristina Milković

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje

Ovi su Radovi tiskani uz financijsku potporu
Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske,
Zaklade Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti,
znanstvenog projekta „Triplex Confinium - hrvatska višegraničja
u euromediterranskom kontekstu“

Naslovna stranica

Iva Mandić

Grafičko oblikovanje i računalni slog

Marko Maraković

Lektura

Julija Barunčić Pletikosić

Tisak

Hitra produkcija knjiga d.o.o.

Tiskanje dovršeno u prosincu 2011. godine

Naklada

250 primjeraka

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*